

Rettenetes napok

MÁRTON LÁSZLÓ

A cím szándékosan megtévesztő. Nem a politikai helyzeten kesergék, bár lenne elég ok. Rettenetes napoknak nevezik az őszi zsidó ünnepek előtti időszakot, amikor a hívők szerint az égben mérlegre teszik vétkeiket és jó cselekedeteiket. Az olvasó ezúttal sem tudja meg, miben hiszek és miben nem, még kevésbé szándékozom az orrára kötni vétkeimet. (Alig hiszem, hogy érdekli, de ha igen, akkor sincs semmi köze hozzá!)

Ha már az ősi naptárban egymásra torlódik az új év, az engesztelés napja és a pusztai vándorlás emlékét őrző sátoros ünnep, a rettenetes napok alatt legalább a saját fejemben rendezem a családtagjaimat, barátaimat és sokszor még távoli

történelemben, az identitásválasztás illúzió. Nem állítom, hogy csak az lehetek, amire kényszerítenek. Minden élethelyzet sajátos alku a személyes múlt, a vágyott jövő és a társadalom nehézkedési ereje között. Ha a konfliktus túl gyötrő, marad a menekülés; kifelé, befelé, elfelé.

Alig ismerem nemzedékemből olyat, aki ne kényszerült volna ezzel a hármas dilemmával szembenézni. Sokan, talán a legtöbben a mezsgyén maradtak, azonosulnak meg nem is, mennek is és maradnak is, azután megbánják... A legkevésbé azt lehet, ami a legtermészetesebb volna: oldottan, bátran élni.

Az identitáskínálat olyan bőséges, mint száz év óta soha. Szaporodóban a vallásgyakorlás módja, a hagyományörzés, a vallásgyakorlattól függetle-

Nem álszenteskedő vagy kilúgozott politikai diskurzust javaslok, hanem egész egyszerűen a zsidó fogalom és jelző kiemelését a politikai vetélkedés teréből. Ez már csak azért is könnyű lehet, mert a politikai mezőnyben úgyszólván nincs értelme, nem árul el semmit a megjelöltről, társairól vagy ellenfeleiről, kivéve ha szándékosan sértő jelzőként használják. „Sok a breton ügyvéd...” – mondta Sartre, akit az imént nem szerettem, de aki tévelygéseiben gyakran fején találta a szegyet.

Nem Magyarországon kezdték összekeverni a zsidó államot a zsidókkal, de amióta a szélsőjobb polgárjogot kapott, a gyűlöletkereskedők egyre inkább kihasználják az alkalmat. Furcsa és számomra elviselhetetlen, hogy a zsidó értelmiség egy része ebből kiindulva egyfajta immunitást követel. Ha a hagyományos antiszemita közbeszéd Izrael-ellenes diskurzusra váltott át, Izraelt másként mint szuperlatívusként említeni cinkosukká tesz. Épeszű ember nem tehet egyebet, mint mindkét kísérlet hangos és határozott visszautasítását.

ismerőseimet is foglalkoztató kérdést: mit jelent a XXI. századi Magyarországon zsidónak lenni? A hangsúly a saját fejemen van. Nem hiszem, hogy erről bárki nyilatkozhatna-kinyilatkoztathatna mások helyett, hogy a mégoly tudományos eszközök pótolhatnák a személyesen megéltet, hogy lenne olyan általános igazság, amelyen mindenki osztozna.

Mindehhez halkan, de kijelentő módon: ötvenévi meggondolás után is badarságnak tartom Sartre állítását, mely szerint valóságos zsidó nincs is, csak az antiszemita képzeletében létezik. Shylockra sok mindent rávetítenek, értelmezhetik szerepét az érzelmek teljes skáláján gazembertől mártírig, de ettől még, ha megszurják, vérzik, ha csiklandozzák, nevet, ha megmérgezik, meghal. Ha meggyalázzák, bosszút áll, legalábbis megkísérli.

A kortól és persze a zsidótól függ, mit vállal, mit nem a lehetséges szerepek közül, de annyit már Shakespeare előtt is tudtunk, hogy nem csupán szabad választásán múlik. Ma valamivel nagyobb az egyéni mozgáster, mint akár ötven éve, de a társadalom és a lélek törvényeinek ugyanúgy alávetett, mint máskor.

Három példával szemléltetném, milyen szerepvállalásra gondolok. Lehetne bizonyára harminchárom is, de maradnék a kaptafámnál.

Az első Radnótié, aki nem engedte, hogy „zsidót csináljanak” belőle. Ha élőt nem tudtak, „csináltak” belőle halott zsidót. A második **Eörsi Istváné**, aki „csak az antiszemita” akart zsidó lenni. Ez sem sikerült. A harmadik Heller Ágnesé, aki nagy kitérő után vállalja, felmutatja, magyarázza. A három egyedi tapasztalatot három nagyon különböző, de kiteljesedett életmű húzza alá.

Így is lehet, úgy is lehet? Ennél azért bonyolultabb, amit szabad identitásválasztásnak neveznek. Szabad akkor lenne, ha nehézkedési erőtlő mentes közegben élnénk, vagy legalább kiegyensúlyozott, szervesen fejlődő társadalomban. Ahol – mondjuk – az ország legnagyobb városának élére muzulmán polgármestert választanak, ahol a fekete bőrű minisztertel nem azt kérdeik, honnan jön, hanem mit tesz.

Magyarországon, ahol a fejlődés negyedszázadonként elakad, ahol a polgárok nagy része elhiszi, hogy ötven évet visszafelé is lehet lépni a

nedő „kulturális” azonosulás megannyi szabadon választott formája. Ezzel egy időben terjed az antiszemita előítélet, a gyűlölet gátlástalan kifejezése. Ostobaság a kettő között valamiféle egyenes korrelációt feltételezni: a zsidók előbújtak, ezért a zsidófalók hangosabbak. A mélyben, a feldolgozatlan, elhazudott múltban, a társadalomfejlődés zavaraiiban bizonyára ott rejlik a magyarázat.

A felszínen csak a kettő közötti feszültség érezhető. Elkülönülhetsz, vagy elhitheted magaddal, hogy immár beolvadtál, vonulhatsz az Élet menetében, emlékezhetsz március 15-én kikokárdázva honvéd dédapádra, lezsidóznak a villamoson.

A rendszerváltás óta rendszeresen mérik az antiszemita előítélet terjedését, a számok félreérthetetlenül emelkednek. Most már akár el is hagyhatják a méréseket, a gyűlölködők a parlamentben ülnek, szavaznak és nyilatkoznak. Nem volt elkerülhetetlen, nem volt sem törvényes, sem törvénytörő. A politika és a jog együttműködése nélkül nem ment volna. Az okfejtések pedig nem takarják a tényeket. Tőlünk nyugatra is előbbre tör a jobboldal, a holland vagy az osztrák szélsőség azonban szolid középnek látszik a mi újnylasaink szövegeihez és terveihez képest.

Hiába beszéltek azok, akik ismerik a múltat, akik érezték a veszélyt. Utólag persze könnyű mondani, hogy nem kellett volna a Legfelsőbb Bíróságnak amerikai norma szerint megszabni a szólásszabadság határait, elég lett volna, ha a Nyugat-Európában használt meghatározásokat és joggyakorlatot követik. Elég lett volna, ha a templomokban nem tűrik a gyűlölet igéjének hirdetését. Elég lett volna, ha a polgári körökben nem állítanak ki „rendes, tisztességes” bizonyítványt a nyilvánvalóan náci elveket valló növénydék politikusként. Elég lett volna felháborodást és elhatárolódást mutatva otthagyni a Kossuth teret, amikor zsidólista felolvasásába kezdtek.

Értelmetlen a pártok felcímkézése – azt az egyet kivéve, amely a jelek szerint hasznot húzott belőle. Érthető és természetes, hogy a Magyarországon élő zsidók egyéni értékrendjük szerint szavaznak vagy politizálnak. Inkább természetellenes azonban, ha valamelyik politikai szervezet hangsúlyozza, hogy „náluk is” található zsidó. Még rosszabb, ha hozzábiggyeszti: „származású”.

Igen, Izrael zsidó állam, vagy ha úgy tetszik, a zsidók állama. A vak és süket történelem valamiféle jóvátétele, a zsidók felszabadítási mozgalmanak hatalmas eredménye, amely szerencsétlenségére egy másik felszabadítási mozgalommal ütközött. Eleve bűnösnek kikiáltani, ugyanazokat a sztereotípiákat rávetíteni, melyeket azelőtt a diaszpórában élők fejére olvastak – gyalázat. Jól teszi bárki, ha tiltakozik ellene.

Más dolog, hogy ezt az államot is emberek működtetik, akik rendszeresen követelik, hogy ugyanolyannak tekintsék őket, mint másokat. Jól teszik, ha lemondanak kiváltságaikról. Ez viszont jogot adhat nekem, mint bárki másnak, hogy tetteikről vagy mulasztásairól nyilvánosan véleményt mondjak. Magyarországi sorstársaim közül sokan lemondanak erről, nem akarván korpa közé keveredni. Érthető talán, de nem elfogadható.

Izraeli politikuskok rosszabb fajtája gyakran rá is játszik erre a képzelte immunitásra. Antiszemitának nevezték legutóbb az ENSZ a gázai hadjáratot vizsgáló bizottság zsidó és ráadásul cionista elnökét. Valóban öngyűlöletről vall az, aki visszautasítja az efféle ostobaságot? Nyugat-Európában, Amerikában sokan megtették, nálunk nem. Nem mintha bárki, csak azért, mert zsidónak tartja magát, köteles lenne az ilyen témáról nyilatkozni. De ha már mond valamit, ne hallgassa el az igazság felét.

Néhány évvel ezelőtt, amikor Jasszer Arafat meghalt, megkértek, beszéljek róla. Kétszer találkoztam vele, bár mindkét eszmecsere éjjeltől hajnalig tartott. Úgy éreztem, nincs okom kitérni. Arról beszéltem, mit jelentett a palesztinok számára, hogyan vált agitátorból államalapító jelképpé. Már beszédem közben láttam a hallgatók rosszallását, de nem volt okom, hogy változtassak rajta. A hely szellemét tiszteltben tartva – hiszen Budapesten voltunk – az utolsó mondatban megneveztem Herzlt, aki ugyanezt tette.

A beszédet nagy csend követte, majd alkoholmentes fogadás. Álldogáltam egy darabig, de mivel senkinek sem volt számomra mondanivalója, hazamentem. Pontosan azt mondtam el, amit akartam, pontosan úgy fogadták, ahogy arra számítottam.

Egy kicsit magányosnak éreztem magam, de meg lehet szokni.